

Sytuacja dzieci ukraińskich w Polsce

Anna Krawczak – Fundacja Dajemy Dzieciom Się

Spis zagadnień

- 356 Edukacja
- 360 Dzieci bez opieki, dzieci rozłączone z bliskimi i dzieci z opieki instytucjonalnej
- 367 Memorandum czy Deklaracja Polityczna?
- 368 Dobrostan psychiczny dzieci i nastolatków będących uchodźcami oraz uchodźczyniami
- 370 Zakończenie
- 372 Bibliografia
- 374 Akty prawne

Dwudziestego czwartego lutego 2022 r. granicę ukraińsko-polską zaczęły przekraczać osoby uchodźcze uciekające przed rosyjską agresją. Zdecydowaną większość z nich stanowiły rodziny i osoby z dziećmi oraz dzieci z różnych form opieki grupowej przybywające na terytorium Polski wraz z opiekunami instytucjonalnymi. Niespełna trzy tygodnie później, 12 marca 2022 r., polski ustawodawca przyjął ustawę o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa przyznającą grupie wskazanej tytułem ustawy wiele uprawnień obowiązujących na terenie Polski. Obejmują one szeroki katalog praw, począwszy od nadania prawa pobytu i numeru PESEL przez możliwość podjęcia legalnego zatrudnienia i uzyskania dostępu do świadczeń medycznych oraz socjalnych po otwarciu polskich placówek opiekuńczych i oświatowych dla ukraińskich uczniów oraz uczennic.

Zgodnie z szacunkami Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (*United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR*) do 2 maja 2022 r. do Polski przybyło 3,097 mln osób uchodźczych z Ukrainy, z czego 43,3% stanowiły dzieci do 17 r.ż. (UNHCR, 2022). Z kolei z późniejszych o miesiąc szacunków UNICEF wynika, że odsetek dzieci wśród osób przybyłych z Ukrainy do Polski wynosił 50%¹.

Tabela 1. Odsetek osób – uchodźców z Ukrainy przybyłych do Polski od 24 lutego do 2 maja 2022 r. w podziale na wiek i płeć

Podział wg wieku	Chłopcy/mężczyźni	Dziewczyny/kobiety	Łącznie
0–4 lat	3,4%	3,3%	6,7%
5–12 lat	10,1%	9,9%	20,0%
12–17 lat	8,1%	8,5%	16,6%
17+	6,8%	49,9%	56,7%

Źródło: oprac. własne na podstawie: UNHCR, Protection Analysis, Maj 2022.

Przedmiotem tego rozdziału jest próba usystematyzowania dostępnej wiedzy na temat doświadczeń, kondycji i sytuacji uciekających przed wojną ukraińskich dzieci, które znalazły się w Polsce, a także podjęcie namysłu nad tym, dlaczego po trzech miesiącach nasza wiedza o tej grupie dzieci jest relatywnie mała.

1 Dane przedstawione przez Milenę Harizanową 7 czerwca 2022 r. podczas konferencji Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę pt. *Ostrożnie – dziecko!*, sesja *Standardy ochrony dzieci w obliczu kryzysu humanitarnego*, tytuł wystąpienia *Jak chronić dzieci podczas kryzysu humanitarnego*.

Edukacja

Do 21 marca 2022 r. dzieci przybywające do Polski w pierwszym okresie po rozpoczęciu wojny w Ukrainie i podlegające obowiązkowi nauki mogły rozpocząć lub kontynuować naukę na mocy ogólnego rozporządzenia dotyczącego osób, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw, niezależnie od tego, jakie te osoby miały obywatelstwo (Dz.U. z 2020 r. poz. 1283). Dwudziestego pierwszego marca 2022 r. weszło w życie rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki dotyczące organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, a więc wyłączające tę grupę dzieci z dotychczasowego ogólnego zbioru osób spoza polskiego systemu oświaty pobierających naukę w szkołach. W ślad za tym rozporządzeniem dwa tygodnie później wydano kolejne (Dz.U. 2022 poz. 795) wprowadzające dalsze zmiany, m.in. zwiększające liczbę godzin dodatkowej nauki języka polskiego z co najmniej dwóch do co najmniej sześciu i umożliwiające niepoddawanie klasyfikacji końcowej uczniów uczęszczających do oddziałów przygotowawczych. Należy zauważyć, że oba rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki nie dotyczyły wszystkich dzieci uciekających z Ukrainy po 24 lutego 2022 r. i zarazem podlegających obowiązkowi nauki, a jedynie tych dzieci, które miały obywatelstwo ukraińskie. Oznacza to, że pewna grupa dzieci z Ukrainy, znajdująca się w podobnej sytuacji do dzieci z obywatelstwem ukraińskim, nie otrzymała dodatkowych ułatwień edukacyjnych, choć potrzebowała ich w tym samym stopniu i znajdowała się w analogicznym położeniu spowodowanym wojną.

Edukacja – dane ogólne

Edukacja jest tym obszarem dotyczącym funkcjonowania ukraińskich uczniów i uczennic w Polsce, o którym udostępniono najwięcej twardych danych. Pierwszy zbiór danych zawierających liczbę ukraińskich dzieci pobierających naukę w polskich przedszkolach i szkołach podstawowych oraz ponadpodstawowych w podziale na powiaty Ministerstwo Edukacji i Nauki (MEiN) udostępniło 29 marca 2022 r. i od tego czasu regularnie je w odstępach tygodniowych. Podobnie publikowane i aktualizowane przez MEiN są informacje o liczbie ukraińskich uczniów korzystających z dodatkowych lekcji języka polskiego. Pozwala to prześledzić tendencję, która aż do 16 maja 2022 r. była rosnąca, po czym nastąpiło jej odwrócenie i liczba uczniów oraz uczennic – uchodźców z Ukrainy zaczęła maleć. Między 16 maja (198 291 – najwyższa odnotowana liczba uczących się dzieci) i 6 czerwca 2022 r. (190 618 – data ostatniego pomiaru w chwili składania rozdziału) z polskiego systemu edukacji szkolnej odpłynęło 7673 dzieci z Ukrainy. Z kolei z danych uzyskanych i przeanalizowanych przez REACH² wynika, że od początku kryzysu humanitarnego wśród osób z Ukrainy rejestrujących się w celu uzyskania ochrony tymczasowej istniały grupy, których zamiar pozostania w Polsce był chwiejny: o ile 51% respondentów deklarowało, że planuje pozostać w Polsce do końca wojny, o tyle 33% – podawało, że ich plany nie są jeszcze wykrystalizowane, zaś kolejne dwie grupy – deklarowały, że planują pozostać w Polsce „pomiędzy jednym tygodniem i jednym miesiącem” (6%) oraz „dłużej niż miesiąc” (6%; REACH, 2022a). Wiadomo także, że wśród osób, które po rozpoczęciu rosyjskiej agresji przekroczyły granicę ukraińską w poszukiwaniu schronienia,

2 REACH jest wspólną inicjatywą humanitarną inicjatyw IMPACT, ACTED i Programu Operacyjnego UNOSAT zapewniającą szczegółowe dane i pogłębione analizy sytuacji kryzysowych, katastrof i przesiedleń.

a następnie zdecydowały się na powrót do Ukrainy, aż 37% podróżowało z dziećmi w wieku 0–18 lat (REACH, 2022b). Może to wyjaśniać odpływ ukraińskich uczniów i uczennic w Polsce, którego szczyt przypada w tej chwili na czerwiec 2022 r., przy czym możliwe, że obserwowany w dłuższym okresie okaże się on mieć specyfikę falową – powrotów do Ukrainy i ponownych przyjazdów do Polski.

Tabela 2. Ukraińscy uczniowie oraz uczennice korzystający z nauki w polskich szkołach i przedszkolach od marca do czerwca 2022 r.

Data	Liczba uczniów i uczennic – uchodźców z Ukrainy
29 marca	147 340
4 kwietnia	160 686
11 kwietnia	177 897
18 kwietnia	186 159
25 kwietnia	191 733
2 maja	195 900
9 maja	197 413
16 maja	198 291
23 maja	196 245
30 maja	194 262
6 czerwca	190 618

Źródło: oprac. własne na podstawie danych MEiN *Uczniowie uchodźcy z Ukrainy w podziale na typy szkół, klasy i powiaty*.

Ukraińskie dzieci pobierające naukę w polskich placówkach oświatowych zaczynały lub kontynuowały edukację w 10 330 placówkach ogółem, z czego 7172 stanowiły szkoły podstawowe, 1257 – licea ogólnokształcące, 999 – przedszkola, 137 – punkty przedszkolne, 449 – technika 167 – szkoły branżowe I i II stopnia, 47 – szkoły policealne, 60 – szkoły muzyczne, 13 – szkoły baletowe, 17 – szkoły specjalne i 12 – szkoły innego typu.

Dodatkowe zajęcia z języka polskiego

Spośród 190 892 dzieci uczęszczających w czerwcu 2022 r. (stan na 6 czerwca) do wszystkich typów placówek, 41% (to jest 76 547 uczniów i uczennic) było objętych dodatkowymi lekcjami języka polskiego, przy czym odsetek dzieci korzystających z takich zajęć różnił się znacząco między województwami. Danych zaprezentowanych w tabeli 3 nie należy jednak czytać jako danych różnicujących województwa pod względem dostępności oferty dodatkowych zajęć z języka polskiego, ponieważ uczniowie i uczennice przedszkoli oraz punktów przedszkolnych z założenia nie byli objęci takimi zajęciami. Wynika to z przywoływanego już rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej

z 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 1283), w myśl którego prawo do dodatkowych zajęć z języka polskiego mają dzieci objęte obowiązkiem szkolnym, które uczęszczają do oddziałów przygotowawczych. Zgodnie z art. 35 ust. 2 Prawa oświatowego (Dz.U. z 2018 r. poz. 996 ze zm.) obowiązek szkolny rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko skończy 7 lat, a więc z założenia nie dotyczy dzieci uczęszczających do przedszkoli i punktów przedszkolnych, ponieważ nie osiągnęły one jeszcze wieku szkolnego.

Tabela 3. Dodatkowe zajęcia z języka polskiego w podziale na województwa (stan na czerwiec 2022 r.)

Województwo	Ogólna liczba uczniów i uczennic – uchodźców z Ukrainy	Liczba uczniów i uczennic – uchodźców z Ukrainy uczęszczających na zajęcia dodatkowe z języka polskiego
dolnośląskie	19 736	7924
kujawsko-pomorskie	7707	3685
lubelskie	6993	3189
lubuskie	6579	1833
łódzkie	12 164	5550
małopolskie	17 201	5975
mazowieckie	35 041	12 713
opolskie	4517	2179
podkarpackie	4726	1825
podlaskie	3386	1508
pomorskie	14 529	7237
śląskie	21 401	8631
świętokrzyskie	3070	1016
warmińsko-mazurskie	4376	1420
wielkopolskie	19 711	7824
zachodniopomorskie	29 433	11 862

Źródło: oprac. własne na podstawie danych MEiN *Uczniowie uchodźcy z Ukrainy w podziale na typy szkół, klasy i powiaty*.

Luki w danych dotyczących edukacji dzieci z Ukrainy

Przytoczone dane nie obejmują dzieci objętych opieką żłobkową, studentów szkół wyższych ani dzieci, które przybyły z Ukrainy po 24 lutego 2022 r., ale nie mają obywatelstwa ukraińskiego. Zgodnie bowiem z instrukcją umieszczania danych w Systemie Informacji Oświatowej (SIO) przygotowanej przez Informatyczne Centrum Edukacji i Nauki (ICEiN) w bazie danych dotyczących uczniów i uczennic – uchodźców z Ukrainy należało umieszczać jedynie dane tych uczniów, którzy mają obywatelstwo ukraińskie (ICEiN, 2022). Pozostałe dzieci – nawet jeśli przybyły do Polski z Ukrainy po rozpoczęciu agresji rosyjskiej – były i są rejestrowane w SIO jako cudzoziemcy na dotychczasowych zasadach, czyli poprzez wskazanie kraju pochodzenia. Oznacza to, że ogólna liczba uczniów i uczennic przybyłych z Ukrainy w warunkach kryzysu humanitarnego jest pomniejszona o tę grupę dzieci.

Nie tylko ta okoliczność sprawia, że problematyczne jest traktowanie bazy danych udostępnianych przez MEiN jako źródła kompletnych danych o ukraińskich dzieciach – uchodźcach pobierających edukację w Polsce: w grupie studentów szkół wyższych z Ukrainy z całą pewnością znajdują się osoby niepełnoletnie, ponieważ w Ukrainie wiek rozpoczęcia edukacji wyższej to 16–17 lat. Zgodnie z polskim prawem takie osoby nadal wypełniają definicję dziecka, ale nie znalazły się w bazie danych udostępnionych przez MEiN. Z kolei zgodnie z danymi z systemu POLon w okresie od 24 lutego do 4 kwietnia 2022 r. na polskich uczelniach zarejestrowało się 373 studentów z obywatelstwem ukraińskim, nie wiadomo jednak, w jakim wieku są te osoby.

Warto także pamiętać, że pewna grupa ukraińskich dzieci w wieku podlegającym obowiązkowi nauki – i nie wiadomo, jak liczna jest to grupa – nie została zapisana do polskich szkół z powodu kontynuowania edukacji w szkole ukraińskiej w systemie zdalnym. Jest to grupa dzieci, która z założenia nie może być widoczna dla polskiego systemu edukacji, a której liczebności nie sposób oszacować. Z danych przekazanych Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę (FDDS) przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej (MRiPS) w trybie odpowiedzi na wniosek o informację publiczną wynika jednak, że do 30 kwietnia 2022 r. zarejestrowano 229 905 wniosków o świadczenie wychowawcze „500+” złożonych przez obywateli Ukrainy uprawnionych do tego świadczenia na mocy ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, zwanej także *specustawą* (Dz.U. 2022 poz. 583). Są to więc co do zasady wnioski złożone przez osoby przybyłe z Ukrainy po 24 lutego 2022 r. Z porównania tej liczby z liczbą dzieci, którą w tym samym okresie wykazywano w bazie danych udostępnionej przez MEiN (190 733 uczniów i uczennic [stan na 25 kwietnia]), wynika, że na terytorium Polski przebywało w tym okresie 39 172 dzieci z Ukrainy, które nie uczęszczały do polskich placówek oświatowych. W tej liczbie znajdowały się więc dzieci, które należały do przynajmniej jednej z następujących grup:

- dzieci poniżej wieku przedszkolnego uczęszczające do żłobka lub pozostające pod opieką rodzica/opiekuna;

- dzieci powyżej 16 r.ż. pobierające naukę w ramach publicznych lub niepublicznych szkół wyższych;
- dzieci podlegające obowiązkowi szkolnemu lub obowiązkowi nauki, które jednak kontynuowały edukację w systemie zdalnym w ramach oświaty ukraińskiej;
- dzieci, które przerwały (lub skończyły) naukę w ramach ukraińskiego systemu oświatowego i nie podjęły jej w Polsce;
- dzieci z niepełnosprawnością, których orzeczenia o niepełnosprawności nie zostały uznane w Polsce, a procedury związane z lokalnym orzecznictwem (wizyty u specjalistów, tłumaczenie dokumentacji medycznej, terminy stawienia przed komisją orzeczniczą itd.) trwały lub trwają tak długo, że dzieci te pozostały bez realnego dostępu do edukacji specjalnej na terenie Polski.

Spośród pięciu wymienionych grup, dwie zasługują na szczególną uwagę. Pierwszą są dzieci kontynuujące nauczanie zdalne, co może się wiązać z okolicznością ich dodatkowej izolacji społecznej, również w zakresie organizacji czasu, kontaktów z rówieśnikami i bezpieczeństwa opieki nad nimi, jeśli są to dzieci rodziców lub opiekunów pracujących poza domem. Drugą są dzieci z niepełnosprawnością, które po przyjeździe do Polski znalazły się w wyjątkowo trudnej sytuacji edukacyjnej, ale także rehabilitacyjnej i terapeutycznej. W przypadku tych dzieci podstawą ich przyjęcia do szkoły specjalnej lub skierowania na zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze jest orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydawane przez zespoły orzekające w poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Orzeczenia wydawane w Ukrainie nie są uwzględniane w Polsce (Dzibiał, 2022), a dokumentacja medyczna tych dzieci często nie została zabrana z Ukrainy lub wymaga tłumaczenia przysięgłego na język polski, co wiąże się z poniesieniem kosztów przez rodziców bądź opiekunów, którzy z reguły znajdują się w trudnym położeniu materialnym jako osoby uchodźcze. W wielu sytuacjach oznacza to konieczność przejścia od początku ścieżki orzeczniczej włącznie z wizytami u specjalistów, co bywa procesem bardzo czasochłonnym. Nie

jest znana skala wykluczenia ukraińskich uczniów z niepełnosprawnością z polskiego systemu edukacyjnego, ale można przypuszczać, że dzieci z niepełnosprawnością mają znaczny udział w ogólnej liczbie 39 172 dzieci, które nie zostały zarejestrowane w polskim systemie edukacji. Warto również podnieść, że wszystkie dzieci z pięciu wymienionych grup doświadczają systemowej niewidoczności, w tym przypadku zobrazowanej ich nieobecnością w systemie edukacji, a potwierdzonej liczbą wniosków o świadczenie wychowawcze „500+”. Może się to wiązać z niemożnością udzielenia tym dzieciom wsparcia, począwszy od wsparcia psychologicznego poprzez materialne i interwencyjne, skoro nie mają kontaktu z pedagogami i pedagożkami, psychologami i psycholożkami, a także z pracownikami i pracownicami socjalnymi. Dla pewnej części tych dzieci może to oznaczać ekspozycję na różne formy krzywdzenia ze strony bliskich lub otoczenia, której system nie będzie miał szansy wykryć ani na nią zareagować, ponieważ nie ma kontaktu z tą grupą dzieci, a więc nie ma wiedzy o ich realnych doświadczeniach. Istotnych danych pozwalających interpretować przytoczone liczby w pełniejszym kontekście mógłby dostarczyć resort zdrowia, dzięki udostępnieniu danych o liczbie dzieci z Ukrainy, które w okresie od 24 lutego do 6 czerwca otrzymały świadczenia zdrowotne. Niestety nie otrzymaliśmy takich danych od Ministerstwa Zdrowia.

Poza wymienionymi grupami dzieci, których rodzice bądź opiekunowie wystąpili o świadczenie wychowawcze „500+”, tym samym pośrednio potwierdzając obecność dzieci na terytorium Polski, istnieją także grupy dzieci – nie wiadomo, jak liczne – których obecność nie została odnotowana ani w bazach MEiN, ani we wnioskach o świadczenie wychowawcze „500+”. Są to dzieci rodziców/opiekunów, którzy z różnych powodów zrezygnowali z ubiegania się o dodatkowe świadczenia i równocześnie nie zarejestrowali dzieci w żadnej placówce edukacyjnej na terenie Polski.

Dzieci bez opieki, dzieci rozłączone z bliskimi i dzieci z opieki instytucjonalnej

Kategorie dzieci bez opieki (*unaccompanied children*), dzieci rozłączone z rodzicami (*separated children*) oraz dzieci z placówek opieki instytucjonalnej dotyczą trzech sytuacji życiowych dzieci, na które zwrócił uwagę Parlament Europejski (PE), pisząc w rezolucji przyjętej 7 kwietnia 2022 r. odniesieniu do dzieci – uchodźców z Ukrainy:

[Parlament Europejski – przyp. aut.]

E. mając na uwadze, że – przy tak dużych liczbach – dzieci, zwłaszcza bez opieki, są bardziej narażone na przemoc, nadużycia i wykorzystywanie oraz wzrasta ryzyko, że mogą zaginąć i paść ofiarą handlu ludźmi, szczególnie gdy uciekają za granicę; [...]

16. wzywa do natychmiastowego włączenia dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych od rodziców oraz dzieci z placówek opieki instytucjonalnej w Ukrainie do systemów monitorowania usług socjalnych i usług ochrony dzieci w przyjmujących państwach członkowskich, aby ułatwić łączenie rodzin, jeżeli jest to w najlepszym interesie dziecka, oraz aby nadzorować świadczenie opieki w celu zapewnienia im bezpieczeństwa i ochrony. (2022/2618(RSP))

Sytuacja kryzysu humanitarnego związanego z masowymi ruchami ludności wywołanymi wojną wiąże się nierozłącznie z pojawieniem się w państwach goszczących dzieci bez opieki, dzieci rozłączonych z bliskimi oraz dzieci z placówek opieki instytucjonalnej (dalej zwanych *dziećmi z opieki grupowej*). Są to grupy uznawane za wyjątkowo podatne na ryzyko skrzywdzenia z uwagi na koniunkcję dwóch czynników – odcięcia od dotychczasowych sieci społecznych oraz braku obecności bliskiego dorosłego, który przyjąłby wobec dziecka funkcję tzw. odźwiernego (*gatekeeper*), blokującego osobom trzecim dostęp do dziecka (np. FRA, 2021; Schippers, 2021). Nie oznacza to, że sama sytuacja uchodźstwa nie wiąże się

ze zwiększonym ryzykiem doświadczenia przemocy przez dziecko, ponieważ napięcie, stres i nierzadko traumatyczne przeżycia będące udziałem bliskich dorosłych, mogą wpływać na obniżenie ich kompetencji rodzicielskich i podejmowanie zachowań przemocowych wobec dzieci (Fegert i in., 2018). Chociaż nawet do 65% dzieci – uchodźców może paść ofiarami przemocy, to właśnie dzieci bez opieki są szczególnie narażone na krzywdę, również seksualną (Jud i in., 2020).

Z tego powodu od początku rosyjskiej inwazji na Ukrainę sytuacja dzieci bez opieki, dzieci rozłączonych z bliskimi i dzieci z opieki grupowej stanowiła przedmiot szczególnego europejskiego zainteresowania i troski, czego wyrazem stała się m.in. przywołana wcześniej rezolucja PE, ale również konkretne inicjatywy podejmowane przez międzynarodowe i krajowe organizacje humanitarne. Pierwszy punkt *Blue Dots*³ zorganizowany przez UNICEF otwarto w Warszawie w kwietniu 2022 roku, obecnie (stan na czerwiec 2022 r.) działa sześć takich punktów, m.in. w Medyce, Przemyślu i Krakowie⁴, zaś działania na rzecz ukraińskich dzieci z grup szczególnie podatnych na ryzyko krzywdzenia prowadzą setki polskich organizacji pozarządowych, w tym FDDS, Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce czy Polskie Forum Migracyjne.

Mimo to brakuje szczegółowych danych dotyczących dzieci z tych trzech grup, które znalazły się na terenie Polski po 24 lutego 2022 r.

Ogólne liczby i definicje

Nie jest znana pełna liczba dzieci bez opieki i rozłączonych z rodzicami, które przekroczyły granicę z Polską w okresie od 24 lutego do 6 czerwca 2022 r., podobnie jak nie jest znana liczba dzieci, które pozostały w Polsce lub już ją opuściły. Co najmniej jedna z tych grup, czyli dzieci rozłączone z bliskimi, mogła się cechować wysoką

mobilnością i podróżować między europejskimi państwami z uwagi na wysoki odsetek osób pracujących poza granicami Ukrainy. Jak podaje organizacja *Kids in Need of Defense Europe* (KIND), ok. 230 tys. obywateli Ukrainy pracuje legalnie we Włoszech, z czego dużą część stanowią kobiety zatrudnione w sektorze opiekuńczym, wobec czego jest wysoce prawdopodobne, że w grupie dzieci rozłączonych z rodzicami znajdowały się dzieci podróżujące pod opieką krewnych, aby połączyć się z rodzicem przebywającym za granicą (KIND, 2022). Takie dzieci miały więc status „rozłączonych z rodzicami” jedynie w tym okresie, w którym podróżowały między Ukrainą a państwem docelowym, w którym czekali na nie rodzice lub drugi rodzic, niekoniecznie jednak w tym czasie musiały być pozbawione opieki, jeśli podróżowały za formalną zgodą rodziców lub instytucji państwowych np. z dziadkiem, babcią, pełnoletnim rodzeństwem lub innym członkiem rodziny, a nawet z uprawnioną osobą trzecią (np. sąsiadką, której rodzice dziecka udzielili sformalizowanego pozwolenia). Z kolei wśród dzieci bez opieki mogą znajdować się dzieci rozłączone z rodzicami, ale nie tylko. Zgodnie bowiem z definicją terminu *dziecko bez opieki* określonego w dyrektywie unijnej (2011/95/UE), za takie dziecko uważa się osobę małoletnią, która przybywa na terytorium państw członkowskich bez opieki osoby dorosłej odpowiedzialnej za nią z mocy prawa danego państwa członkowskiego lub z mocy praktyki stosowanej w danym państwie członkowskim. Termin ten obejmuje również dziecko, które zostaje pozbawione opieki po przybyciu na terytorium państw członkowskich, np. w sytuacji przekroczenia granicy wraz z rodzicem lub krewnym, który następnie dziecko opuszcza. Oznacza to, że kategoria dziecka bez opieki jest węższa niż kategoria dziecka rozłączonego z rodzicami, co pokazuję w tabeli 4, aby uporządkować na przykładach możliwe warianty sytuacji dzieci z tych trzech grup.

O ile w początkach wojny, kiedy trwał jeszcze chaos informacyjny i wiele działań było podejmowanych w trybie spontanicznym, wśród dzieci bez opieki i dzieci rozłączonych z rodzicami przekraczających skutecznie granicę ukraińsko-polską mogły znajdować się dzieci w różnym wieku, o tyle 12 marca 2022 r. zostało to po stronie ukraińskiej uregulowane. Dzieci, które ukończyły 16 r.ż., mogły

3 *Blue Dots* to bezpieczne przestrzenie, które zapewniają podstawową pomoc, przekazują najważniejsze informacje podróżującym rodzinom, pomagają w zidentyfikowaniu dzieci bez opieki i rozdzielonych z rodzinami oraz zapewniają im ochronę przed wykorzystaniem.

4 Dane przedstawione przez Milenę Harizanową 7 czerwca 2022 r. podczas konferencji Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę pt. *Ostrożnie – dziecko!*, sesja *Standardy ochrony dzieci w obliczu kryzysu humanitarnego*, tytuł wystąpienia *Jak chronić dzieci podczas kryzysu humanitarnego*.

Tabela 4. Przykłady sytuacji, w których znajdują się dzieci z grup najwyższego ryzyka

Sytuacja przekraczania przez dziecko granicy ukraińsko-polskiej	Dziecko bez opieki	Dziecko rozłączone z rodzicami	Dziecko z opieki grupowej (dziecko z placówek opieki instytucjonalnej)	Wiek dziecka (lata)	Działania, które podjąć lub może podjąć strona polska
Dziecko podróżuje z sąsiadką, a rodzic(e) udzielił(-li) pisemnego zezwolenia poświadczanego przez organ opiekuńczy	nie	tak	nie	0–18	Sąsiadka opiekująca się dzieckiem będzie musiała wystąpić o status opiekuna tymczasowego
Dziecko podróżuje z sąsiadką, ale rodzic(e) nie udzielił(-li) pisemnego zezwolenia poświadczanego przez organ opiekuńczy	tak	tak	nie	0–16	Dziecko może zostać cofnięte z granicy lub być przekazane przez polską Straż Graniczną do odpowiedniej placówki opiekuńczej (decyzja jest podejmowana indywidualnie)
Dziecko podróżuje z sąsiadką, ale rodzic(e) nie udzielił(-li) pisemnego zezwolenia poświadczanego przez organ opiekuńczy	tak	tak	nie	16–18	Dziecko może przekroczyć granicę, ponieważ ukończyło 16 lat, i zostać skierowane do placówki interwencyjnej/opiekuńczej lub pozostać pod opieką sąsiadki, która wystąpi o status opiekuna tymczasowego (decyzja jest podejmowana indywidualnie)
Dziecko podróżuje samodzielnie	tak	tak	nie	0–16	Dziecko zostanie cofnięte z granicy lub – jeśli już ją przekroczyło – będzie przekazane przez polską Straż Graniczną do odpowiedniej placówki interwencyjnej/opiekuńczej
Dziecko podróżuje samodzielnie	tak	tak	nie	16–18	Dziecko może przekroczyć granicę, ponieważ ukończyło 16 lat, i może zostać przekazane przez polską Straż Graniczną do odpowiedniej placówki interwencyjnej/opiekuńczej (decyzja jest podejmowana indywidualnie)
Dziecko podróżuje z rodzicem/rodzicami	nie	nie	nie	0–18	Rodzina może przekroczyć granicę
Dziecko podróżuje z krewnymi (dziadkiem, babcią, starszym rodzeństwem), a rodzice udzieliłi pisemnego zezwolenia poświadczanego przez organ opiekuńczy	nie	tak	nie	0–18	Krewny/krewni opiekujący się dzieckiem będzie musiał / będą musieli wystąpić o status opiekuna tymczasowego
Dziecko podróżuje z krewnymi (dziadkiem, babcią, starszym rodzeństwem), ale rodzice nie udzieliłi pisemnego zezwolenia poświadczanego przez organ opiekuńczy	nie	tak	nie	0–16	Dziecko może być przekazane przez polską Straż Graniczną do odpowiedniej placówki interwencyjnej/opiekuńczej lub krewni dziecka mogą wystąpić o uzyskanie statusu opiekuna tymczasowego (decyzja jest podejmowana indywidualnie)
Dziecko podróżuje z krewnymi (dziadkiem, babcią, starszym rodzeństwem), ale rodzice nie udzieliłi pisemnego zezwolenia poświadczanego przez organ opiekuńczy	nie	tak	nie	16–18	Dziecko może być przekazane przez polską Straż Graniczną do odpowiedniej placówki interwencyjnej/opiekuńczej lub krewni dziecka mogą wystąpić o uzyskanie statusu opiekuna tymczasowego (decyzja jest podejmowana indywidualnie)
Dziecko podróżuje w grupie dzieci z opieki instytucjonalnej pod opieką wychowawcy/opiekuna, a grupa ma zgodę strony ukraińskiej na wyjazd	nie	tak/nie*	tak	0–18	Grupa może przekroczyć granicę i skierować się do docelowego miejsca podróży
Dziecko podróżuje w grupie dzieci z opieki instytucjonalnej pod opieką wychowawcy/opiekuna, ale grupa nie ma zgody strony ukraińskiej na wyjazd	nie	tak/nie*	tak	0–18	Grupa zostanie zatrzymana na granicy
Dziecko lub grupa dzieci podróżuje pod opieką rodzica/rodziców zastępczych, którzy mają tytuł opieki prawnej lub kurateli nad dzieckiem/dziećmi	nie	nie	nie	0–18	Rodzina może przekroczyć granicę

* To, czy dziecko zostanie uznane za rozłączone z rodzicami, zależy od tego, czy rodzice biologiczni zostali pozbawieni władzy bądź zmarli, a opiekun/wychowawca ma tytuł opieki prawnej lub kurateli wobec dziecka.

Źródło: oprac. własne na podstawie ukraińskiego kodeksu cywilnego, Rezolucji PE (97/C 221/03) i Rezolucji PE (2022/2618(RSP)) i Uchwały Gabinetu Ministrów Ukrainy z dnia 12 marca 2022 r. nr 264.

opuścić terytorium Ukrainy nawet bez odpowiednich zgód rodziców/opiekunów (co nie oznaczało, że w momencie przekroczenia granicy nie zaczynały wobec takich niepełnoletnich osób obowiązywać przepisy prawa kraju goszczącego), natomiast dzieci, które nie ukończyły 16 r.ż. i na których wyjazd rodzice/opiekunowie nie wyrazili stosownych zgód ani nie udzielili upoważnień krewnym towarzyszącym dzieciom, nie mogły opuścić terytorium Ukrainy (Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy nr 264). To samo ograniczenie wprowadzono również wobec dzieci z ukraińskiej opieki grupowej, jeśli wyjazd nie był uzgodniony z obwodowymi administracjami wojskowymi (List Informacyjny Izby Notarialnej Ukrainy, 2022). W tabeli 4 przedstawiono potencjalne działania, które mogłyby podjąć strona polska w przypadku, gdyby któremuś z takich dzieci udało się przedostać na terytorium Polski. Warto także odnotować, że do końca maja 2022 r. w Stalowej Woli działał także tzw. hub wytchnieniowo-koordynacyjny, powołany w marcu przez MRiPS i władze tego miasta, którego funkcję podsekretarz stanu Barbara Socha wyjaśniła w następujących słowach: „[G]rupy zorganizowane sierot z placówek ukraińskich oraz dzieci, które trafiają do Polski, które przekraczają granicę bez faktycznej opieki osób dorosłych. Do koordynacji pomocy dla tych dzieci powstał hub w Stalowej Woli” (Kancelaria Sejmu, 2022).

Hub był więc zaprojektowany jako miejsce tranzytowe, które pozwalało na odpoczynek dzieci ze zorganizowanych grup tzw. opieki grupowej, ale także dzieci przekraczających granice bez faktycznej opieki osób dorosłych. Obie te grupy miały być kierowane przez straż graniczną do Stalowej Woli, aby – poza umożliwieniem dzieciom wytchnienia w podróży – polskie władze mogły skoordynować dalsze działania pomocowe wobec tych grup, w tym znaleźć docelowe zakwaterowanie dla dzieci. Zgodnie z informacją otrzymaną od władz miasta Stalowa Wola „Centrum Wytchnieniowo-Koordinacyjne w Stalowej Woli dla dzieci i młodzieży z Ukrainy zostało zlikwidowane z końcem maja”⁵.

5 Korespondencja wewnętrzna Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę z Marcinem Uszyńskim, sekretarzem miasta Stalowa Wola z 13 lipca 2022 r.

Opiekun tymczasowy

Opieka tymczasowa jest rozwiązaniem regulującym relację pomiędzy dzieckiem i osobą dorosłą, która sprawuje pieczę nad tym dzieckiem i jego majątkiem, ale nie jest rodzicem tego dziecka. Rozwiązanie „opiekuna tymczasowego” zostało wprowadzone ustawą z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, aby zapewnić wszystkim ukraińskim dzieciom znajdującym się w Polsce pod opieką innych osób niż rodzice reprezentację prawną konieczną do, m.in., zapisania dziecka do placówki oświatowej czy otrzymania świadczeń medycznych⁶. Ustawa wskazuje, że choć wnioski o opiekę tymczasową mogą składać obywatele zarówno Ukrainy jak i Polski, osobami preferowanymi są krewni i powinowaci dziecka, a dopiero w dalszej kolejności osoby dające rękojmię prawidłowego wypełniania obowiązków takiego opiekuna. Opieka tymczasowa z definicji dotyczy dzieci z opisanych wcześniej grup najwyższego ryzyka, czyli dzieci bez opieki, dzieci rozłączonych z rodzicami oraz dzieci z opieki grupowej.

Choć nie ma danych wskazujących, ile ukraińskich dzieci bez opieki lub rozłączonych z rodzicami znajduje się w Polsce, wiadomo jednak, że zgodnie z informacjami Ministerstwa Sprawiedliwości do dnia 22 maja 2022 r. liczba spraw wszczętych na wniosek o ustanowienie opiekuna tymczasowego wyniosła 20 351 i dotyczyła 23 783 małoletnich. Nie oznacza to, że w dniu 22 maja 2022 r. w Polsce przebywało dokładnie tyle dzieci bez opieki lub rozłączonych z rodzicami. Możliwe jest bowiem – i potwierdzają to rozmowy z aktywistkami oraz aktywistami organizacji pozarządowych działających w środowiskach uchodźców i uchodźczyń z Ukrainy – że pewna część krewnych i powinowatych sprawujących pieczę nad wnukami, młodszym rodzeństwem czy pasierbami bądź pasierbicami nie

6 W przypadku złożenia wniosku o nadanie osobie małoletniej numeru PESEL status opiekuna tymczasowego nie jest konieczny. Zgodnie z art. 4 ust. 3 ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa wniosek „składa jedno z rodziców, opiekun, kurator, opiekun tymczasowy, o którym mowa w art. 25, lub osoba sprawująca faktyczną pieczę nad dzieckiem, a w przypadku braku takich osób numer PESEL może zostać nadany z urzędu”.

chce takiego wniosku złożyć lub nie wie o obowiązku prawnym uregulowania tej relacji opiekuńczej na terenie Polski. Nie wiadomo, jak liczne są takie przypadki ani jak jednorodna jest to grupa. Wśród uzasadnień takich postaw przekazywanych przez aktywistów i aktywistki pojawiają się argumenty odnoszące się do prawa (np. opiekun dziecka obawia się, że wystąpienie o status opiekuna tymczasowego może wpłynąć na zakres władzy rodzicielskiej rodzica dziecka – ograniczyć ją lub jej pozbawić), finansów (np. opiekun dziecka obawia się, że wystąpienie o status opiekuna tymczasowego i uzyskanie w ten sposób należnych świadczeń spowoduje konieczność zwrotu tych świadczeń po powrocie do Ukrainy) i lęków przed inwigilacją państwa polskiego (np. opiekun dziecka obawia się, że uzyskanie statusu opiekuna tymczasowego spowoduje, że służby socjalne zabiorą mu dziecko). Przytaczam te argumenty nie dlatego, żeby podejmować z nimi polemikę – żadna z tych obaw nie ma bowiem realnych podstaw – a jedynie, aby wskazać na możliwą problematyczność bądź nieskuteczność działań informacyjnych kierowanych przez polskie władze, organizacje pozarządowe czy osoby indywidualne do środowisk ukraińskich.

Drugą grupą dzieci bez opieki lub rozłączonych z rodzicami, która nie mogła się ujawnić na poziomie liczby wszczętych spraw podanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości, są dzieci pomiędzy szesnastym i osiemnastym rokiem życia, którym udało się przybyć do Polski – szczególnie dotyczy to dzieci w tym wieku przekraczających granicę przed 12 marca 2022 r., a więc datą ogłoszenia uchwały Gabinetu Ministrów Ukrainy – i które prowadzą samodzielne życie, np. podjęły tu pracę, wynajmują mieszkania wraz z grupą innych osób z Ukrainy czy też są w kryzysie bezdomności. Część z tych dzieci nie wie, że zgodnie z polskim prawem osoba szesnastoletnia nie jest uważana za osobę pełnoletnią i w związku z tym musi mieć opiekuna tymczasowego reprezentującego ją w czynnościach prawnych. Część jednak zdaje sobie z tego sprawę i właśnie dlatego unika kontaktów z urzędami oraz osobami, które mogłyby poinformować sąd rodzinny o tym stanie rzeczy, co dla takiego dziecka bez opieki oznaczałoby umieszczenie w jednej z form pieczy instytucjonalnej na terenie Polski.

Dzieci z opieki grupowej

Posługuję się określeniem *dzieci z opieki grupowej* zamiast przyjętego w dokumentach Parlamentu Europejskiego terminu *dzieci z placówek opieki instytucjonalnej*, ponieważ w polskich realiach całodobowa opieka instytucjonalna kojarzy się jednoznacznie z instytucjonalną pieczą zastępczą, taką jak placówki opiekuńczo wychowawcze (potocznie zwane *domami dziecka*). Ta droga asocjacji zaznaczyła się szczególnie wyraźnie w początkach wojny, kiedy polskie media donosiły o kolejnych grupach „dzieci z ukraińskich sierocińców”, których ewakuację planowano i w związku z tym organizowano zbiórki żywności, ubrań, pieluch itd. W rzeczywistości jednak system opieki instytucjonalnej w Ukrainie różni się znacząco od systemu polskiego co oznacza, że część dzieci „z ukraińskich sierocińców” przybywających do Polski ani nie była sierotami, nie przebywała w domach dziecka ani nawet w pieczy zastępczej w takim jej rozumieniu, jakie obowiązuje w polskim prawie. Różnorodność ukraińskich form pobytu instytucjonalnego przedstawiono w tabeli 5.

Zgodnie z raportem przygotowanym przez organizację *Hope and Homes for Children* (2015), w ukraińskim systemie całodobowej opieki instytucjonalnej znajdowało się prawie 100 tys. dzieci, z których tylko niespełna 10% było faktycznymi sierotami biologicznymi. Mimo że raport pochodzi z 2015 r. sytuacja nie uległa znaczącej zmianie do roku 2022, w którym to liczba ukraińskich dzieci przebywających w instytucjach nadal jest szacowana na 100 tys., przy czym 81,7% przebywających tam dzieci zostało

umieszczonych w placówce na wnioski rodziców lub opiekunów (Hope and Homes for Children, 2015; Save the Children, 2022). Jest to sytuacja nieprzystawalna do polskiej i zarazem największa różnica w rozumieniu terminu *piecza zastępcza* między oboma krajami. O ile w Polsce piecza zastępcza (zarówno typu instytucjonalnego, jak i rodzinnego) automatycznie implikuje ograniczenie, zawieszenie lub pozbawienie rodziców władzy rodzicielskiej, o tyle w przypadku dzieci przebywających w ukraińskich formach opieki instytucjonalnej jest zgoła odwrotnie.

Tabela 5. Placówki pobytu grupowego i instytucjonalnego w Ukrainie w roku 2015

Nazwa formy całodobowej	Dla kogo?	Liczba placówek	Liczba dzieci w nich mieszkających
Dom opieki nad dzieckiem	–*	50	4095
Dom małego dziecka	Dla niemowląt zdrowych i wymagających opieki specjalistycznej – wszystkie grupy	38	2790
Szkoła z internatem	Dla dzieci wymagających pomocy społecznej, dla sierot i dla dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej	96	16 671
Szkoła z internatem typu sanatoryjnego	Dla dzieci z problemami zdrowotnymi: cukrzycą, skoliozą, gruźlicą, niedożywieniem, chorobami układów oddechowego lub krążenia	56	13 165
Szkoła specjalna z internatem	Dla dzieci głuchoniemych, słabosłyszących, niedowidzących, z mózgowym porażeniem dziecięcym, z zaburzeniami mowy, z niepełnosprawnością intelektualną, ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi	218	27 142
Wyspecjalizowana szkoła z internatem	Licea i gimnazja ogólne, licea i gimnazja dla uzdolnionej młodzieży z terenów wiejskich, licea i gimnazja wojskowe, licea i gimnazja specjalistyczne-kierunkowe, wyspecjalizowane szkoły dla klas niższych	75	20 339
Kompleks edukacyjny	–*	28	7140
Centrum edukacyjne i rehabilitacyjne	–*	57	1081
Dom dziecka	–*	45	1491

* Brak opisu dotyczącego tego, dla kogo jest przeznaczona dana forma instytucjonalna, w raporcie źródłowym opublikowanym przez organizację *Hope and Homes for Children* (2015), z którego korzystałam, opracowując tabelę.

Źródło: oprac. własne na podstawie: Hope and Homes for Children, 2015.

Zgodnie z danymi przekazanymi przez MRiPS 30 kwietnia 2022 r. w Polsce przebywało 2084 dzieci z ukraińskiej pieczy zastępczej, które na terenie Polski zostały umieszczone w miejscach grupowego pobytu, takich jak ośrodki wczasowe, hotele, hostele, domy pielgrzyma, sanatoria itd. Są to dzieci, które w Polsce nie zostały włączone do systemu pieczy zastępczej, a przebywają poza nim, co również wynika z przepisów specustawy. Można jedynie domniemywać, że dzieci te przebywają formalnie w systemie opieki ukraińskiej, pomimo fizycznego przebywania na terenie Polski. W tym rozumieniu są to równocześnie dzieci „poza systemem” (polskim) i „w systemie” (ukraińskim).

Należy przy tym zauważyć, że liczba podana przez MRiPS budzi pewną konsternację. Zgodnie bowiem z wypowiedziami przedstawicieli dwóch polskich organizacji pozarządowych, które ewakuowały największą liczbę dzieci z ukraińskiej opieki grupowej, Fundacji Happy Kids i Caritas Polska, łączna liczba dzieci ewakuowanych do Polski była wyższa niż 2084. Maciej Dubicki z Caritas Polska w wypowiedzi z marca dla Radia Szczecin potwierdził ewakuowanie 2000 „sierot ze wschodniej Ukrainy”

(Dubicki, 2022), a Aleksander Kartasiński z Fundacji Happy Kids w wypowiedzi dla Dzień Dobry TVN z maja podał liczbę 1500 „dzieci wraz z opiekunami” ewakuowanymi z ukraińskich domów dziecka (Oleksik, 2022). Nawet przy zestawieniu tych liczb z kolejną grupą 172 ukraińskich dzieci przebywających w polskiej pieczy zastępczej instytucjonalnej oraz rodzinnej, którą przekazało MRiPS w odniesieniu do dzieci, które przybyły z Ukrainy wraz z rodzicami zastępczymi (bądź już na terenie Polski zostały zabezpieczone z rodzin biologicznych do polskich placówek instytucjonalnych lub rodzin zastępczych), dane się nie sumują. Dodatkowo Caritas Polska i Fundacja Happy Kids ewakuowały wprawdzie najbardziej liczne grupy dzieci z opieki grupowej w Ukrainie, ale nie były jedynymi podmiotami organizującymi takie ewakuacje. Poza nimi wiadomo o co najmniej dwóch innych inicjatywach – ewakuacji 120 dzieci z niepełnosprawnością z placówki w Białej Cerkwii zorganizowanej przez warszawski Klub Inteligencji Katolickiej i ewakuacji 63 dzieci z domu dziecka w Mariupolu zorganizowanej przez amerykańską organizację *Loving Homes and Families for Orphans* i przez osoby skupione wokół Kościoła Nowego Przymierza w Lublinie (Buczek, 2022; Kozłowski, 2022).

Rodzi to istotne pytania o łączną liczbę dzieci z ukraińskiej opieki grupowej, które przybyły do Polski oraz o to, co stało się z nimi dalej: czy nadal przebywają w Polsce (a jeśli tak, jaka instytucja gromadzi o nich dane?) czy też ją opuściły terytorium Polski? I jeśli opuściły, to w jakim państwie obecnie się znajdują, kto zdecydował o ich wyjeździe, czy ich losy są w jakikolwiek sposób monitorowane i dlaczego takie dane nie są publicznie dostępne, skoro dotyczą grupy dzieci zdefiniowanej jako jedna z trzech grup narażonych na największe ryzyko? W przypadku dzieci z Mariupola, które przebywały w Kazimierzu Dolnym, wiadomo już, że mimo decyzji polskiego sądu rodzinnego o zakazie opuszczania Polski cała grupa – za zgodą Artema Wałacha pełniącego obowiązki konsula generalnego Ukrainy i po konsultacji ze sprawującą opiekę nad dziećmi dyrektorką mariupolskiego domu dziecka Natalią Laszczewską – wyjechała do Szwajcarii (Press, 2022). To zdarzenie, a przede wszystkim jego finał, może pośrednio potwierdzać trafność zamieszczonej

wyżej interpretacji odnośnie do faktycznej sytuacji formalnoprawnej ukraińskich dzieci z opieki grupowej, które przyjechały do Polski – skoro dzieci mogły wyjechać z Polski wbrew postanowieniu polskiego sądu, mogło to oznaczać, że polska jurysdykcja i jej decyzje nie miały żadnego formalnego znaczenia, a wydanie postanowienia przez polski sąd rodzinny mogło pełnić jedynie funkcję symboliczną i służyć uspokojeniu opinii publicznej. Dzieci mogły opuścić teren państwa polskiego, ponieważ zdecydowały o tym osoby faktycznie do tego uprawnione przez ukraińskie prawodawstwo (tj. dyrektorka domu dziecka i konsul generalny Ukrainy), któremu dzieci nadal podlegały. Nigdy bowiem nie zostały włączone do polskiego systemu pieczy zastępczej, a więc polskie władze nie mogły egzekwować żadnej decyzji związanej z mobilnością czy dalszymi losami dzieci z ukraińskiej opieki grupowej.

Monitorowaniem liczby dzieci z grup ryzyka przekraczających granicę ukraińsko-polską miało się zająć MRiPS, zgodnie z przepisami wprowadzonymi specustawą. Nakłada ona na Ministra Rodziny i Polityki Społecznej obowiązek prowadzenia ewidencji małoletnich, w której powinno być zarejestrowane każde dziecko z Ukrainy, które po 24 lutego 2022 r. przybyło na terytorium Polski bez opieki, lub które przed przybyciem do Polski znajdowało się w ukraińskiej pieczy zastępczej (art. 25a ust. 1). Mimo że ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa obowiązuje od 24 lutego jeszcze w maju ewidencja małoletnich nie zaczęła funkcjonować⁷. Należy jednak zwrócić uwagę na ustawową niemożność zaistnienia sytuacji, w której ewidencja zbierałaby kompletne dane o dzieciach z Ukrainy, które zaliczają się do grupy dzieci bez opieki, dzieci rozdzielonych z rodzicami oraz dzieci z opieki grupowej, a więc do grup wysokiego ryzyka. Wynika to z samych zapisów specustawy, która w art. 25a ust. 1 wskazuje, że w ewidencji małoletnich umieszcza się dane dzieci bez opieki osoby sprawującej faktyczną pieczę nad nim oraz dane dzieci, które przed przybyciem na terytorium

7 Zgodnie z odpowiedzią na wniosek o informację publiczną udzieloną przez MRiPS Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę w dniu 16 maja 2022 roku, nr odpowiedzi DSR-III.0130.6.2022.EI.

Rzeczypospolitej były umieszczone w pieczy zastępczej na terytorium Ukrainy. Co to oznacza w praktyce? Zgodnie z tym zapisem ewidencja małoletnich została zaprojektowana jako zbiór danych nieuwzględniający informacji o:

- Dzieciach, które wypełniają europejską definicję dzieci bez opieki lub dzieci rozdzielonych z rodzicami, ponieważ jakkolwiek znajdują się pod opieką osoby sprawującej faktyczną opiekę (np. sąsiada, kuzyna, znajomego rodziców itd.) to dorosły sprawujący tę faktyczną opiekę nie ma do niej formalnego tytułu w postaci pisemnej zgody rodziców poświadczonej przez organ opiekuńczy (por. tab. 4). De facto te dzieci znajdują się więc w grupie wysokiego ryzyka, skoro zachodzi podejrzenie, że mogły zostać wywiezione z Ukrainy bez wiedzy lub zgody opiekunów prawnych bądź rodziców.
- Dzieciach, które przybyły do Polski po 24 lutego 2022 r. z terytorium Ukrainy, ale nie są dziećmi z obywatelstwem ukraińskim, choć mogą być dziećmi bez opieki lub dziećmi rozdzielonymi z rodzicami.

Ten paradoks definicyjny i sytuacyjny zaistniał w związku z użyciem frazy „pod opieką osoby sprawującej faktyczną opiekę”, przy czym w polskim prawie istnieją dwie definicje *opiekuna faktycznego*⁸ (i żadna z nich nie odnosi się do sytuacji dzieci bez opieki lub rozdzielonych z rodzicami), za to nigdzie nie została zdefiniowana *opieka faktyczna*. Ustawodawca miał zapewne na myśli potoczne rozumienie opieki faktycznej jako opieki rzeczywistej – sytuacji, w której dziecko przybywa na terytorium Polski pod opieką osoby dorosłej. Jak zauważyłam jednak wcześniej, sprawowanie opieki rzeczywistej nad dzieckiem zupełnie nie przesądza o tym, że nie jest to dziecko bez opieki lub dziecko rozdzielone z rodzicami, a więc narażone na niebezpieczeństwo

8 Ustawa z 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta oraz Rzeczniku Praw Pacjenta w art. 3 ust. 1 pkt 1. określa opiekuna faktycznego jako osobę sprawującą, bez obowiązku ustawowego, stałą opiekę nad pacjentem, który ze względu na wiek, stan zdrowia albo stan psychiczny opieki takiej wymaga. Z kolei w myśl Ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, z uwzględnieniem art. 3 ust. 14, pojęcie opiekuna faktycznego oznacza osobę faktycznie opiekującą się dzieckiem jeżeli wystąpiła z wnioskiem do sądu rodzinnego o przysposobienie dziecka.

znalezienia się pod opieką osoby nieuprawnionej lub mającej wobec niego złe zamiary. W istocie więc artykuł 25a ust. 1 specustawy nakłada na MRiPS obowiązek rejestrowania w ewidencji małoletnich jedynie tych dzieci, które na terytorium Polski przybyły zupełnie same (nie towarzyszył im żaden dorosły) lub które przybyły do Polski z ukraińskiej opieki grupowej. Powoduje to, że dwie wymienione grupy dzieci, to jest dzieci z obywatelstwem ukraińskim przybywające do Polski pod opieką nieuprawnionych osób dorosłych oraz dzieci bez obywatelstwa ukraińskiego przybywające do Polski z Ukrainy w dowolnych okolicznościach, nawet najbardziej ryzykownych, z założenia nie będą rejestrowane przez państwo polskie w ewidencji, ponieważ formuła prawna ewidencji małoletnich tego nie przewidywała.

Memorandum czy Deklaracja Polityczna?

Na końcu warto również wspomnieć o dokumencie przygotowanym przez Ministerstwo Polityki Społecznej Ukrainy w początkach marca 2022 r., zatytułowanym *Memorandum of Understanding*, którego celem było uzgodnienie między Ukrainą a państwem sygnującym zasad dotyczących postępowania z ukraińskimi dziećmi znajdującymi się na terytorium innego kraju, w tym regulującego ustalenia w sprawie dzieci bez opieki, rozłączonymi z rodzicami i dziećmi z opieki grupowej. Trzydziestego czerwca 2022 r. Polska sygnowała Deklarację Polityczną, którą minister Marlena Maląg podczas konferencji prasowej zorganizowanej przez MRiPS w tym samym dniu nazwała *memorandum*. Z Deklaracji wynika, że:

1. Polska i Ukraina deklarują wzajemną współpracę na rzecz ułatwienia dobrowolnego powrotu ukraińskich dzieci do ojczyzny po zakończeniu działań wojennych i ustabilizowaniu sytuacji.
2. Polska i Ukraina deklarują wymianę doświadczeń oraz informacji w zakresie ustawodawstwa i procedur krajowych.
3. Polska i Ukraina dążą do tego, aby dzieci bez opieki i dzieci z opieki grupowej znajdujące się na terenie Polski były rejestrowane w systemie teleinformatycznym prowadzonym przez MRiPS.

4. Oba państwa deklarują, że w czasie trwającego konfliktu zbrojnego nie będą przeprowadzane przysposobienia ukraińskich małoletnich.
5. Polska zobowiązuje się do zapewnienia bezpłatnej pomocy prawnej wszystkim ukraińskim dzieciom korzystającym z ochrony tymczasowej.
6. W przypadku dzieci bez opieki i odseparowanych od rodziców, Polska zobowiązuje się do zapewnienia im informacji o przysługującym im prawach, dostępnych usługach oraz innych informacji w języku, który rozumieją, w tym również dostępu do tłumacza,
7. Polska deklaruje zapewnienie wysokiej jakości opieki dzieciom z ukraińskiej opieki grupowej, w tym – w przypadku, gdyby zorganizowana grupa dzieci nie pozostawała w kontakcie bezpośrednim – zapewnienie im możliwości zachowania bliskiego kontaktu.

W istocie tekst oryginalnego Memorandum i tekst Deklaracji Politycznej mają wiele podobieństw, przede wszystkim w zakresie odniesień do porozumień i aktów prawa międzynarodowego oraz do obejmowania swoim zakresem każdego z siedmiu wymienionych punktów, natomiast wśród istotnych różnic warto wymienić dwie. Memorandum w art. 1 ust. 1 oraz art. 2 ust. 4 zastrzeżenie, że powrót ukraińskich dzieci do ojczyzny po ustaniu konfliktu zbrojnego wchodzi w zakres bezwarunkowych gwarancji udzielanych Ukrainie przez państwo goszczące (w przypadku Deklaracji Politycznej ta bezwarunkowość jest nieobecna, pojawia się za to „dobrowolność” po stronie dziecka, która jest zgodna z Konwencją o prawach dziecka), ponadto w art. 3 ust. 3 nakłada na państwo goszczące wymóg „podjęcia wszelkich możliwych środków”, by zapobiec rozdzielaniu grup dzieci z ukraińskiej opieki grupowej (w Deklaracji Politycznej to oczekiwanie ze strony ukraińskiej zostało złączone do zobowiązania zapewnienia możliwości bliskiego kontaktu dzieciom z jednej placówki, jeśli duża grupa została rozdzielona na mniejsze)⁹.

9 Postępuję się tutaj odniesieniami do tekstu *Memorandum of Cooperation Between The Ministry of Social Policy of Ukraine and... on Ensuring the Social Protection of Children Affected by Hostilited and Armed Conflicts*, który został udostępniony Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę dzięki uprzejmości lokalnej organizacji ukraińskiej *Right to Protection*.

Dobrostan psychiczny dzieci i nastolatków będących uchodźcami oraz uchodźczyniami

Niniejszy podrozdział zawiera ogólne ustalenia poczynione w trakcie badań i obserwacji dzieci będących uchodźcami i uchodźczyniami z terenów objętych konfliktem zbrojnym, natomiast nie odnosi się do danych dotyczących konkretnie dzieci z Ukrainy przebywających na terenie Polski, ponieważ takie dane na razie nie są dostępne. Zasadne wydaje się jednak włączenie tej części do rozdziału dotyczącego dzieci i młodzieży z Ukrainy, aby zwrócić uwagę na czynniki zagrożeń oraz szans związanych z ich dobrostanem psychicznym, co może ułatwić projektowanie lepszych programów, projektów i działań skierowanych do tej grupy dzieci. Choć nie istnieje jednolita „trajektoria uchodźcza” (Ventevogel i Song, 2020), to jednak dostępne są pewne dane i modele pozwalające facylitować czynniki ryzyka związane ze zdrowiem psychicznym dzieci i nastolatków będących uchodźcami oraz uchodźczyniami. Wiemy o nich z doświadczeń innych państw przyjmujących małoletnich uchodźców i uchodźczynie. W dalszej części omówię niektóre z nich.

Choć o dzieciach w sytuacji uchodźstwa wywołanego wojną często mówi się, używając w odniesieniu do nich terminów *trauma* i *zespół stresu pourazowego* (PTSD), w tym podrozdziale skupiono się na innym podejściu, tj. paradygmacie rezyliencji. Nie oznacza ono negacji PTSD, który jest definiowany jako zaburzenie pojawiające się pod wpływem doświadczenia lub bycia świadkiem traumatycznego wydarzenia, takich jak klęska żywiołowa, krzywda (morderstwo, gwałt, poważne zranienie, tortury itp.), konflikt zbrojny, atak terrorystyczny, walka itd., co może wpływać na pojawienie się zaburzeń psychicznych, do czego często dochodzi po tzw. okresie latencji, a więc nie bezpośrednio po doświadczeniu traumy, a po kilku tygodniach czy miesiącach (Ghumman i in., 2016). Z badań wiadomo, że PTSD u dzieci – uchodźców: cechuje się częstością występowania wynoszącą 25–45%, wpływa głęboko również na objawy somatyczne, takie jak odczuwanie bólu, nierzadko pojawia się wiele lat po opuszczeniu terenów objętych wojną i wiąże się z wieloma zaburzeniami, takimi jak depresja, przewlekłe

zaburzenia lękowe czy zaburzenia emocjonalne, utrudniającymi codzienne funkcjonowanie (Soykoek i in., 2017; Şirin i Rogers-Şirin, 2015). Paradygmat rezyliencji oznacza jednak namysł nad takimi formami działań skierowanych do dzieci w sytuacji uchodźczej, które mogą mieć potencjał wspierający i ochronny, a przez to częściowo stanowiący profilaktykę PTSD, a częściowo – jeśli stres pourazowy wystąpi – mogą facylitować jego skutki, a więc ułatwić dziecku poradzenie sobie z tą sytuacją.

Poziom centralny i poziom społeczny: działania realne i działania symboliczne

W początkach wojny w Ukrainie w wielu polskich miastach i miasteczkach zaroilo się od niebiesko-żółtych flag, wlepek z ukraińskimi flagami, napisów w języku ukraińskim wyrażających solidarność z mieszkańcami Ukrainy oraz zbiorów i innych wyrazów spontanicznego wsparcia okazywanego przez Polaków. Te działania – przez wiele osób podważane jako nieistotne w obliczu tak wielkiego dramatu, jakim jest wojna – mają jednak wymierny wpływ na osoby uchodźcze przybywające do danego kraju, w tym przypadku do Polski. Z badań wynika, że sposób, w jaki młodzi ludzie i ich społeczności, a także społeczności przyjmujące, rozumieją konflikt zbrojny, odgrywa istotną rolę w ich późniejszym dobrostanie psychicznym (Betancourt i in., 2010; Betancourt i Khan, 2008; Stark, 2006). Im więcej społeczeństwo przyjmujące okazuje solidarności symbolicznej związanej również z patriotycznym wsparciem, tym silniej uchodźcy i uchodźczynie czują się uprawomocnieni jako przybysze mierzący się z nowymi wyzwaniem w nowym państwie. Z badań przeprowadzonych przez Correa-Veleza i in. (2010) wynika, że poziom recepty i akceptacji lokalnej społeczności przyjmującej rodziny i dzieci – uchodźców oraz uchodźczynie, był trafnym predyktorem późniejszego dobrostanu psychicznego dzieci: im więcej akceptacji, serdeczności i inkluzywności okazywały lokalne społeczności, tym lepiej emocjonalnie oraz psychicznie radziły sobie dzieci i tym skuteczniej integrowały traumatyczne wydarzenia poprzedzające uchodźstwo. Badania wskazują więc na to, że chociaż o działaniach systemowych przyjmowanych w obliczu kryzysu humanitarnego, takich jak specustawa

i wprowadzone przez nią mechanizmy otwierania rynku pracy, sektora zdrowia czy edukacji dla osób z Ukrainy, nie myśli się na ogół jako o działaniach wspierających mechanizmy rezyliencji u dzieci, to w istocie odgrywają one również taką rolę i mogą być postrzegane jako ważny element profilaktyki zdrowia psychicznego w tej grupie. Istotne jest jednak, aby te działania były obecne na poziomie zarówno centralnym (tj. konkretnych rozwiązań prawnych i ułatwień projektowanych przez państwo przyjmujące), jak i lokalnym (tj. inicjatyw samorządowych i organizacji pozarządowych) oraz jednostkowym czy relacyjnym (tj. reakcji najbliższego otoczenia i rówieśników). W tym rozumieniu przykładem spójnego działania prorezyliენტnego będzie sytuacja, w której państwo przyjmujące poprzez implementację aktu prawnego otworzy szkoły dla dzieci z Ukrainy i zagwarantuje im naukę języka polskiego w określonym wymiarze godzinowym (poziom centralny), dyrektor lokalnej szkoły zadba o organizowanie w czasie szkolnym zajęć integracyjnych z uczniami i uczennicami polskimi oraz ukraińskimi, lokalna organizacja pozarządowa zorganizuje półkolonie dla dzieci z Ukrainy i Polski (poziom lokalny: samorządowy i organizacji pozarządowych), a wolontariusze bądź pracownicy zatrudnieni w ramach tych półkolonii i zajęć integracyjnych zadba o pozytywne relacje między dziećmi, uwzględnią w nich elementy kulturowe (np. warsztaty kulinarne ukraińsko-polskie) oraz włączą w te działania rodziców polskich i ukraińskich (poziom jednostkowy i relacyjny). Co istotne i co podejście prorezyliენტne pozwala urefleksyjnić na poziomie tworzenia polityki centralnej oraz samorządowej, wspomniane działania nie mogą być akcyjne ani incydentalne, a powinny być działaniami stałymi i wpisanymi w np. organizację roku szkolnego i przerw wakacyjnych.

Poziom jednostkowy i relacyjny

Poza czynnikami społecznymi wspierającymi rezyliencję u dzieci – uchodźców istotną rolę odgrywają również czynniki jednostkowe i relacyjne. Ten poziom obejmuje rodzinę dziecka i relacje, jakie utworzy z rówieśnikami. Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez Barthold (2000) w grupie khmerskich uchodźców i uchodźczyń siła oraz jakość relacji dzieci i ich matek stanowiły ważny czynnik

ochronny dla dzieci, podobnie jak poziom akceptacji i jakość relacji dzieci z rówieśnikami szkolnymi. Te ustalenia potwierdzono również w innych badaniach dotyczących dzieci – uchodźców skupiających się na wyłonieniu czynników sprzyjających rezyliencji (m.in. Montgomery, 2010). Jakże może mieć to znaczenie dla projektowania polskich działań i polityki społecznej w odniesieniu do dzieci – uchodźców z Ukrainy? Przede wszystkim potwierdza zasadność inwestowania w projekty dotyczące wzmocnienia rodzin, w tym psychoedukacyjne, nastawione na podnoszenie rezyliencji i pogłębianie więzi emocjonalnych między członkami rodzin – uchodźców. Wskazuje również na znaczenie projektów nakierowanych na integrację lokalną i rówieśniczą, w tym programów szkolnych oraz przedszkolnych, których celem jest zacieśnianie więzi i relacji między dziećmi z państwa przyjmującego i dziećmi z państwa objętego konfliktem zbrojnym. Potwierdza jednak także słuszność kierunku zapewniania dzieciom z opieki grupowej opieki w rodzinach zastępczych, przy czym zdecydowane pierwszeństwo powinny mieć tu ukraińskie rodziny zastępcze lub polskie rodziny zastępcze po przejściu dodatkowego szkolenia kulturowego. W tym ostatnim kontekście cenne są badania Geltmana i in. (2005) nad kilkusetosobową grupą dzieci – uchodźców z Sudanu, z których u 20% rozpoznano PTSD. Po roku funkcjonowania w nowym państwie okazało się, że dzieci umieszczone w środowisku z tego samego kręgu kulturowego – w tym w sudańskich rodzinach zastępczych mieszkających w Stanach Zjednoczonych – radziły sobie lepiej z facylitowaniem emocjonalnych skutków uchodźstwa i adaptacją w nowym państwie niż dzieci umieszczone w rodzinach bez sudańskich korzeni (Geltman i in. 2005). W tym przypadku czynnik relacyjny (wsparcie w rodzinie) i czynnik jednostkowy (rozumienie kontekstu kulturowego, z jakiego przybywało dziecko) nakładały się, podnosząc w efekcie ogólny wskaźnik rezyliencji dziecka i chroniąc je przed pogłębieniem kryzysu zdrowia psychicznego. Ustalenia te potwierdzają również inne badania prowadzone z dziećmi – uchodźcami umieszczanymi w rodzinach zastępczych z tego samego i odmiennego kręgu kulturowego (Rip i in., 2020; Wade, 2019).

Wszystkie opisane działania i strategie prorezylienne nie oznaczają zwolnienia władz centralnych i samorządowych,

organizacji pozarządowych oraz społeczności lokalnych z zapewnienia rodzinom i dzieciom – uchodźcom pomocy psychologicznej i psychiatrycznej ani z projektowania programów krajowych oraz lokalnych, które będą nakierowane na ten cel. Zamieszczam to krótkie i uproszczone podsumowanie ustaleń z badań w innych państwach jedynie po to, aby wskazać, że profilaktyka dobrostanu psychicznego dzieci – uchodźców (czy raczej wspieranie ich mechanizmów rezyliencyjnych, które same w sobie nie niwelują doświadczenia traumatycznego, a tylko i aż pomagają lepiej je integrować) może i powinna być ważnym elementem włączanym w planowanie polityki. Jej uzupełnieniem jest równoczesne zapewnienie dostępu do specjalistycznych, publicznych usług związanych z kryzysem zdrowia psychicznego.

Zakończenie

Niemożliwe jest przewidzenie, kiedy zakończy się konflikt zbrojny w Ukrainie, a – co za tym idzie – jak długo tymczasowe rozwiązania przewidziane przez Polskę dla dzieci z Ukrainy będą wypełniać definicję tymczasowości, a więc „mających trwać krótko”. Nie potrafimy również oszacować, czy dynamika przyjazdów do Polski rodzin z dziećmi, dorosłych z dziećmi i samych dzieci będzie wchodziła powoli w fazę słabnięcia przy podnoszeniu się proporcji powrotów do Ukrainy (na co wskazywałyby pośrednio dane MEiN), będzie mieć dynamikę falową czy może ulegnie raptownemu zwiększeniu pod wpływem nieznanego na razie czynnika zewnętrznego. Możliwe i pożądane jest jednak aktywne korzystanie ze zgromadzonych już informacji, wiedzy oraz danych dotyczących dzieci i nastolatków z Ukrainy, aby – poprzez wdrożenie konkretnych rozwiązań – uczynić ich pobyt w Polsce łatwiejszym doświadczeniem.

Z rozwiązań, których przyjęcie wydaje się szczególnie istotne, należy wymienić:

1. Rozszerzenie uprawnień przynależnych dzieciom obywatelom Ukrainy na wszystkie dzieci uciekające z Ukrainy po 24 lutego 2022 r. niezależnie od tego, jakie mają obywatelstwo.
2. Uruchomienie i upublicznienie rejestru MRIPS (w części zawierającej dane jawne, tj. liczby dzieci, ich wieku i płci,

daty wjazdu i wyjazdu z Polski, rodzaju miejsca przebywania i liczby innych dzieci przebywających w tym samym miejscu), co pozwoli na zaplanowanie docelowych rozwiązań dostosowanych do potrzeb tej grupy.

3. Zebranie danych dotyczących dzieci znajdujących się obecnie poza systemem polskiej edukacji i zapewnienie im działań aktywizujących oraz integrujących z polskimi rówieśnikami i środowiskiem lokalnym, np. poprzez ofertę zajęć dodatkowych, półkolonii i dziennych form opieki.
4. Ułatwienie włączenia ukraińskich dzieci z niepełnosprawnością do polskiego systemu edukacji przez uproszczenie ścieżki orzeczniczej (np. przyznanie pierwszeństwa w wyznaczaniu wizyt specjalistycznych) lub uznawanie ukraińskich orzeczeń o niepełnosprawności przez polski system orzeczniczy. Jest to grupa dzieci w szczególnie trudnej sytuacji i jej dalsze przebywanie poza systemem polskiej edukacji specjalnej wydaje się wysoce ryzykowne z wielu powodów, w tym także społecznych i związanych z bezpieczeństwem dzieci.
5. Udostępnienie i aktualizowanie informacji z resortu zdrowia o liczbie i rodzaju świadczeń medycznych udzielonych niepełnoletnim osobom z Ukrainy, co pozwoli zorientować się w skali i rodzaju potrzeb, a przez to lepiej projektować wsparcie udzielane dzieciom uchodźcom z Ukrainy przez władze centralne, samorządy i organizacje pozarządowe.
6. Zapewnienie dzieciom z opieki grupowej z Ukrainy wsparcia w warunkach polskiej ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 2011 r., to jest włączenia ich do systemu pieczy zastępczej i umieszczenia w placówkach opiekuńczo wychowawczych przeznaczonych dla grup nie większych niż czternastooosobowe, z zachowaniem relacji między dziećmi i z zagwarantowaniem indywidualnego wsparcia. Równie istotne jest zachowanie ustawowego limitu 10 r.ż. jako wieku, poniżej którego dzieci powinny przebywać w rodzinnej pieczy zastępczej, optymalnie utworzonej przez rodziny zastępcze z Ukrainy, ewentualnie polskie rodziny zastępcze po szkoleniu kulturowym i ze wsparciem środowisk ukraińskich (zachowanie kontaktu z językiem, kulturą i wspieranie ukraińskiej tożsamości).
7. Włączanie do planowania polityki centralnej i lokalnej elementów prorezyliencyjnych jako programowego działania wraz z określeniem pożądaných wskaźników.

Bibliografia

- Betancourt, T., Agnew-Blais, J., Gilman, S., Williams, D., Ellis, B. (2010). Past horrors, present struggles: the role of stigma in the association between war experiences and psychosocial adjustment among former child soldiers in Sierra Leone. *Social Science & Medicine*, 70(1), 17–26.
- Betancourt, T., Khan K. (2008). The mental health of children affected by armed conflict: protective processes and pathways to resilience. *International Review of Psychiatry*, 20(3), 317–328.
- Berthold, M. (2000). War traumas and community violence: psychological, behavioral, and academic outcomes among khmer refugee adolescents. *Journal of Multicultural Social Work*, 8(1/2), 15–46.
- Buczek, M. (2022, 10 marca). Ewakuacja 120 dzieci z Białej Cerkwi pod Kijowem. *KIK Warszawa*. <https://www.kik.waw.pl/aktualnosci-kik/ewakuacja-120-dzieci-z-bialej-cerkwi-pod-kijowem/>
- Correa-Velez, I., Gifford, S., Barnett, A. (2010). Longing to belong: Social inclusion and wellbeing among youth with refugee backgrounds in the first three years in Melbourne, Australia. *Social Science & Medicine*, 71(8), 1399–1408.
- Dzibłaż, B. (2022, 9 kwietnia). Niepełnosprawny uchodźca musi mieć polskie orzeczenie. *Prawo.pl*. <https://www.prawo.pl/samorzad/ukrainskie-orzeczenia-o-niepelnospawnosci-w-polsce,514558.html>
- Dubicki, M. (2022, 2 marca). Caritas sprowadza do kraju dzieci z ukraińskich domów dziecka. *Radio Szczecin*. <https://radioszczecin.pl/6,436434,caritas-sprowadza-do-kraju-dzieci-z-ukrainskich->
- FRA. (2021). *Unaccompanied children outside the child protection system – Case study: Pakistani children in Greece*. European Union Agency for Fundamental Rights.
- Fegert, J. M., Diehl, C., Leyendecker, B., Hahlweg, K., Prayon-Blum, V., Scientific Advisory Council of the Federal Ministry of Family Affairs, Senior, Citizens, Women and Youth. (2018). Psychosocial problems in traumatized refugee families: Overview of risks and some recommendations for support services. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 12, artykuł 5. <https://doi.org/10.1186/s13034-017-0210-3>
- Geltman, P. L., Grant-Knight, W., Mehta, S. D., Lloyd-Travaglini, C., Lustig, S., Landgraf, J. M., Wise, P. H. (2005). The “lost boys of Sudan”: functional and behavioral health of unaccompanied refugee minors re-settled in the United States. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 159(6), 585–591. <https://doi.org/10.1001/archpedi.159.6.585>
- Ghumman, U., McCord, C. E., Chang, J. E. (2016). Posttraumatic stress disorder in Syrian refugees: A review. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 57(4), 246–253.
- Hope and Homes for Children. (2015). *The Illusion of Protection. An analytical report based on the findings of a comprehensive study of the child protection system in Ukraine*. Hope and Homes for Children. Pobrane z: <http://hopeandhomes.org.ua/blog/the-illusion-of-protection-an-analytical-report-based-on-the-findings-of-a-comprehensive-study-of-the-child-protection-system-in-ukraine/>
- ICEiN. (2022). *Instrukcja wykazywania danych w SIO – uczniowie z terenu Ukrainy*. <https://icein.gov.pl/instrukcja-wykazywania-danych-w-sio-uczniowie-z-terenu-ukrainy/>
- Jud, A., Pfeiffer, E., Jarczok, M. (2020). Epidemiology of violence against children in migration: A systematic literature review. *Child Abuse & Neglect*, 108(6), 104634. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104634>

- Kancelaria Sejmu. (2022). *Biuro Komisji Sejmowych. Zapis przebiegu posiedzenia Komisji Polityki Społecznej i Rodziny z dnia 22 marca 2022 roku (nr 112)*. Pobrano z: <https://orka.sejm.gov.pl/zapisy9.nsf/0/791E2FF886E1446EC125881A00462E78/%24File/0240509.pdf>
- KIND. (2022). *Note on unaccompanied children fleeing from ukraine*. Kids in Need of Defense. Pobrane z: https://supportkind.org/wp-content/uploads/2022/03/Note-on-Unaccompanied-Children-Fleeing-from-Ukraine_Updated.pdf
- Kozłowski, P. (2022, 10 marca). Dzieci z domu dziecka w Mariupolu zamieszkały w Kazimierzu. W sieci burza: Chcą je wywieźć do USA, handel ludźmi. *Gazeta Wyborcza Lublin*. <https://lublin.wyborcza.pl/lublin/7,48724,28206863,dzieci-z-domu-dziecka-w-mariupolu-zamieszkal-y-w-kazimierzu.html>.
- Montgomery, E.(2010). Trauma and resilience in young refugees: A 9-year follow-up study. *Development and Psychopathology*, 22(2);, 477–489.
- Oleksik, K. (2022, 1 maja). Fundacja Happy Kids sprowadza do Polski dzieci z Ukrainy. „Teraz pora, żeby ratować ich losy”. *Dzień Dobry TVN*. <https://dziendobry.tvn.pl/razem-z-ukraina/fundacja-happy-kids-sprowadza-do-polski-dzieci-z-ukrainskich-domow-dziecka-jak-mozna-im-pomoc-5694491>
- Press. (2022, 2 czerwca). W Domu Dziennikarza w Kazimierzu Dolnym nie ma już sierot z Mariupola. *Press.pl*. <https://www.press.pl/tresc/71081,w-domu-dziennikarza-w-kazimierzu-dolnym-nie-ma-juz-sierot-z-mariupola>
- REACH. (2022a). Refugee arrivals from Ukraine into Poland – Update as of 25.05.2022. <https://reliefweb.int/report/poland/refugee-arrivals-ukraine-poland-update-25052022>
- REACH. (2022b). Situation overview: movement of Ukrainians back into Ukraine from Poland, Slovakia, Hungary, Romania and Moldova – Update as of 28.04.2022. <https://reliefweb.int/report/ukraine/situation-overview-movement-ukrainians-back-ukraine-poland-slovakia-hungary-romania-0>
- Rip, J., Zijlstra, E., Post, W.J., Kalverboer, M.E., Knorth, E. (2020). ‘It can never be as perfect as home’: An explorative study into the fostering experiences of unaccompanied refugee children, their foster carers and social workers. *Children and Youth Services Review*, 112, 1–10.
- Save the Children. (2022). *Ukraine: Children without caregivers risk being forgotten*. <https://www.savethechildren.net/news/ukraine-children-without-caregivers-risk-being-forgotten>
- Schippers, M. (2021). *Children on the move. A guide to working with unaccompanied children in Europe*. European Guardianship Network.
- Şirin, S. R., Rogers-Şirin, L. (2015). *The educational and mental health needs of Syrian refugee children*. Migration Policy Institute.
- Stark L. (2006). Cleansing the wounds of war: an examination of traditional healing, psychosocial health and reintegration in Sierra Leone. *Intervention: International Journal of Mental Health, Psychosocial Work & Counselling in Areas of Armed Conflict*, 4(3), 206–218.
- Soykoek, S., Mall, V., Nehring, I., Henningsen, P., Aberl, S. (2017). Post-traumatic stress disorder in Syrian children of a German refugee camp. *The Lancet*, 389, 903–904
- Sujoldzić, A., Kulenović, T., Terzić, R., Peternel, L. (2006). Social determinants of health--a comparative study of Bosnian adolescents in different cultural contexts. *Collegium Antropologicum*, 30(4), 703–711.

- Ventevogel, P., Song, S. J. (2020). Bridging the humanitarian, academic, and clinical fields toward the mental health of child and adolescent refugees. W: P. Ventevogel, S. J. Song (red.), *Child, adolescent and family refugee mental health. A global perspective*. Springer.
- UNHCR. (2022). *Regional refugee response plan for the Ukraine situation, protection analysis. May 2022*.
- UNICEF. (2022). *Ukraine humanitarian situation report no.8. Reporting period: 06 April – 12 April 2022*.
- Wade, J. (2019). Supporting unaccompanied asylum-seeking young people: The experience of foster care. *Child and Family Social Work*, 24(3), 383–390.

Akty prawne

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony.
- EU Council Resolution of 26 June 1997 on Unaccompanied Minors who are Nationals Of Third Countries (97/C 221/03).
- List Informacyjny Izby Notarialnej Ukrainy z dnia 28 marca 2022 r.
- Deklaracja Polityczna między Ministerstwem Rodziny i Polityki Społecznej Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Polityki Społecznej Ukrainy w sprawie ochrony socjalnej dzieci dotkniętych działaniami wojennymi i konfliktami zbrojnymi, podpisana w dniu 30 czerwca 2022 roku.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 7 kwietnia 2022 r. w sprawie ochrony w UE dzieci i młodzieży uciekających przed wojną w Ukrainie (2022/2618(RSP)).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2017 r. w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw (Dz.U. z 2020 r. poz. 1283 t.j.).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy (Dz.U. 2022 poz. 645).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 8 kwietnia 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy (Dz.U. 2022 poz. 795).
- Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy z dnia 12 marca 2022 r. nr 264.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 996 ze zm.).
- Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. 2022 poz. 583).

Cytowanie:

Krawczak, A. (2022). Sytuacja dzieci ukraińskich w Polsce. W: M. Sajkowska, R. Szredzińska (red.), *Dzieci się liczą 2022. Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce* (s. 354–375). Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości